

Muattar MAXMUDOVA,
BuxDU Nemis filologiyasi kafedrasida katta o'qituvchisi
E-mail: mmuattar1976@mail.ru

Buxoro davlat universiteti dotsenti, PhD M.B.Ahmedova taqrizi asosida

S.SALIMOV IJODIDA SHARQU G'ARB MAVZUSI VA "MAG'RIBU MASHRIQ" DEVONI TARJIMASINING O'RNI

Аннотация

Sharq adabiyoti o'zining turfa betakror adabiy shakl va janrlari bilan, ularda ifodalangan yuksak umuminsoniy tuyg'ularga to'lib toshgani bilan shuhrat qozonib, uzoq asrlardan buyon dunyoning ko'plab xalqlariga ma'naviy turtki berib kelmoqda. Nemis adabiyoti garchi G'arb adabiyotiga dahldor bo'lsa-da, unga ham Sharq adabiyoti an'analari ta'siri borligi kuzatiladi. Xuddi shu jihat Sadridin Salim Buxoriyning Gyote ijodiga, ayniqsa, uning o'zi uchun ham ruhan yaqin bo'lgan Hofiz she'riyati hamda tasavvuf adabiyotiga ergashib yozilgan "G'arbu Sharq devoni"ni tarjima qilishga katta qiziqish uyg'otdi. Mazkur maqolada S.Salimov ijodida Sharqu G'arb mavzusi va "Mag'ribu Mashriq" devoni tarjimasining o'rni borasida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: Yohan Volfgang Gyote, Mag'ribu Mashriq, G'arbu sharq, tarjimon, mutafakkir, ijod, mavzu, devon, motiv, so'fiylik.

В ТВОРЧЕСТВЕ С. САЛИМОВА ТЕМА ВОСТОК-ЗАПАД И РОЛЬ ПЕРЕВОДА КНИГИ «ЗАПАДНО-ВОСТОЧНОГО ДИВАН»

Аннотация

Восточная литература прославилась своими неповторимыми литературными формами и жанрами, наполненными выраженными в них высокими общечеловеческими чувствами, и на протяжении веков давала духовный импульс многим народам мира. Хотя немецкая литература связана с западной литературой, замечено, что она также находится под влиянием восточных литературных традиций. Тот же аспект вызвал большой интерес в переводе Садриддином Салимом Бухари сочинений Гёте, особенно «Гарбу Шарк Диван», написанного по мотивам поэзии Хафиза и духовно близкой ему суфийской литературы. В данной статье рассматривается роль темы Восток-Запад и перевод книги «Магрибу Машрик» в творчестве С. Салимова.

Ключевые слова: Иоганн Вольфганг Гёте, Магриб Машрик, Запад-Восток, переводчик, мыслитель, творчество, тема, почитание, мотив, суфизм.

IN THE WORK OF S. SALIMOV, THE THEME OF EAST-WEST AND THE ROLE OF THE TRANSLATION OF THE BOOK "WEST-EAST DIVAN"

Annotation

Eastern literature became famous for its unique literary forms and genres, filled with high universal feelings expressed in them, and for centuries gave a spiritual impulse to many peoples of the world. Although German literature is related to Western literature, it has also been observed to be influenced by Eastern literary traditions. The same aspect aroused great interest in Sadridin Salim Bukhari's translation of Goethe's writings, especially "Garbu Shark Divan", written based on the poetry of Hafiz and Sufi literature spiritually close to him. This article discusses the role of the East-West theme and the translation of the book "Maghribu Mashrik" in the work of S. Salimov.

Key words: Johann Wolfgang Goethe, Maghreb Mashrik, West-East, translator, thinker, creativity, theme, reverence, motif, Sufism.

Kirish. Shoir va tarjimon Sadridin Salim Buxoriy nemis tili mutaxassisligini egallash maqsadida uni chuqur o'rganishga bel bog'lar ekan, avvalo, shu tilda ijod qilib, ona tilining nufuzini o'z durdona asarlari bilan dunyo miqyosiga ko'targan, shu asosda uni katta mehr bilan ardoqlashini isbotlagan mutafakkir shoir I.V.Gyote ijodini sevib o'rgandi. U Gyoteni faqat ijodkor sifatida emas, balki mohir tarjimon sifatida ham e'zozlab, o'zining Gyote bilan ma'nan va ruhan ichki yaqinligini chuqur his qildi. Buni tarjimonning Gyote ijodini ilmiy-ijodiy o'rganish borasidagi ko'p yillik ijodiy mehnati va erishgan natijalari asosida dalillash mumkin, albatta.

Sadridin Salim Buxoriyning mutarjimlik sohasidagi mahorati olmonlarning mashhur shoiri Yoxan Volfgang Gyotening "Mag'ribu Mashriq" devoni tarjimasini amalga oshirish jarayonida yanada yuqori cho'qqiga erishdi, deyish mumkin. Chunki shoir uni o'zbek tiliga bevosita nemis tilidan

o'girdi. (Bu haqda ishimizning uchinchi bobi ikkinchi faslida batafsil to'xtalamiz).

S.Salimov ijodida G'arbu Sharq mavzusi va obrazi hamisha bo'rtib turadi. Buning yaqqol isbotini shoirning quyidagi misralari ham tasdiqlay oladi:

Yakka odam haq bo'lishi mumkin,

Yakka Odam xalq bo'lishi mumkin.

Yakka Odam G'arb bo'lishi mumkin,

Yakka Odam Sharq bo'lishi mumkin.

Ko'rinyaptiki, S.Salimov ushbu misralarida Haq // Xalq // G'arb // Sharq so'zlarini o'zaro muvoziy qo'llab, mantiqiy parallelizmi hosil qilmoqda.

Shoir "G'arbu Sharq devoni" tarkibida keltirilgan "Jaloliddin Rumi so'zi" she'ri[1] bir o'rinda ulug' shoir tilidan quyidagi e'tirofni keltiradi:

G'arb ham o'zim, Sharq ham o'zim,

Nohaq o'zim, haq ham o'zim[2].

Yana bir o'rinda G'arbning Sharqdan, Sharqning esa G'arbdan o'rgangani ta'kidlangan:

Qolib Rumi, Navoiy, Halloj,
O'rganmasdan Bedilni,
Singdiribman, onga, ajabo,
Feyerbax, Kant, Gegelni.
Gegeldan men Rumiya keldim,
Keldim Naqshbandiyaga,
Vaholanki, Rumiya Gegel
Oziq olgan miyaga.
Boshim tegdi G'arb devoriga,
Neni izlab yelibman?
Men mashriqlik Sharqdan G'arbgamas,
G'arbdan Sharqqa kelibman[3].

S.Salimov – “G'arbu Sharq devoni”ning o'zbek tarjimonlaridan biridir. U nemis tili mutaxassisi bo'lganligi tufayli bu asar muallifi Gyotening she'riy olamini yaqindan ang'ay oldi. Shuning uchun unga bu asarning yana bir o'zbek tarjimoni Maqsud Shayxzodaga nisbatan yoki Gyotening yana bir mashhur asari – “Faust” tarjimoni E.Vohidovdan ko'ra, “G'arbu Sharq devoni”ning sharqona ruhini ifodalash va o'quvchilarga yetkazish sal oson kechgani ayonlashadi.

Sharqona madaniyat, islomiy qarashlar asosida o'sib-ulg'aygan shoir-tarjimonga orttirgan tasavvufiy bilimlari ham yaqindan yordam berdi. Shuning uchun S.Salimovga nemis shoiri Gyote tomonidan “G'arbu Sharq devoni”da o'ziga xos tarzda talqin qilingan Qur'on motivlari, so'fiylik g'oyalarini “ochish” u qadar qiyin kechmadi. Lekin Gyote favqulodda keng tafakkur egasi va Sharq dunyoqarashining buyuk ixlosmandi bo'lsa-da, baribir g'arb dunyoqarashi vakili edi. Shu sababdan uning devonida sharqona motivlar g'arbona she'riyat texnikasi va tamoyillari asosida ifodalangani sezilib turadi.

Ma'lumki, Gyotening “G'arbu Sharq devoni” turli tillarga tarjima qilingan. Ingliz, rus kabi bunday tarjimalar orasida devonning o'zbekcha tarjima variantlari ham borligi quvonarlidir. Bunda o'zbek tarjimonlari Sharq xalqlarining madaniyati, urf-odatlari, muhiti, sharq ruhini yaxshi bilganlari uchun boshqalarga qaraganda birmuncha muvaffaqiyatli tarjimaga erisha olganlar. Ammo bu muvaffaqiyat ba'zi o'rinlarda nisbiyligi anglashiladi. Jumladan, devon tarjimasining ayrim o'rinlarida adekvat tarjimaga erishilmaganini inkor etib bo'lmaydi. Bu holat iste'dodli shoir

va mutaxassis-tarjimon bo'lishiga qaramay, S.Salimovda faoliyatida ham kuzatiladi. Bu esa devonning murakkab mazmun va shakliga egaligi bilan bog'liqdir.

Gyotening “Qo'shiqchi kitobi”dagi “To'rt manfaat” she'rini o'zbek tarjimoni N.Muhammadiev Qur'oni karim asosida to'g'ri yetkaza olganligini alohida ta'kidlash lozim.

Gyote sharq xalqlarining urf-odatlarini yuksak qadrlagan, u ko'chmanchi badaviylar hayotini va islomgacha bo'lgan “Moallakat” she'riyatini o'rgangan, shu bois arablarning turmush tarziga bag'ishlangan “To'rt qul” she'ri qiziqarli o'qiladi. Bu she'r “To'rt azhib sovg'a” nomi bilan N. Muhammadiev tarjimasida nashr etilgan. Unda Alloh taoloning arabga bergan to'rtta “mol”iga ishora qilinadi. Birinchidan, bu salla, muqaddas libos, balki kafandir. Shariatga ko'ra, har qanday musulmon kafanga o'ralgan holda dafn etilishi kerak, kafansiz dafn qilish katta gunoh hisoblanadi, shuning uchun salla jangchilar va ko'chmanchilar uchun kafan o'rnini egallagan. Ikkinchidan, bu hamma joyda o'rnatilishi mumkin bo'lgan chodir. Uchinchidan, bu qilich devordan qattiqroq va dushmanlardan himoya qiladi. To'rtinchidan, bu har qanday ayolni o'ziga jalb qila oladigan qo'shiq. Tarjimon N.Muhammadiev she'r mazmuniga chuqur kirib, uni o'zbek tilida yetarlicha takrorlay olgan. Uning badiiy shaklidagi tarjimasida aslyatga mos keladi, chunki asl nusxada ab, ab qofiyasi tanlangan.

A.Allaberganov (60:97) fikricha, N.Muhammadiev asl nusxadan tarjima qilmagan, balki V.Levik tarjimasidan foydalangan. Shunday bo'lsa-da, unda Gyote intonatsiyasi, bayt va ritmi, Gyote qo'llagan an'anaviy sharqona atributlar, milliy obrazlar to'g'ri aks ettirilgan. “To'rt qul” she'rida “Salla – toj, chodir – devor, qilich – panjara, qo'shiq – harf” degan arab maqoliga asoslanilgan. Gyote bu maqolning mazmunini ochib beradi.

Gyotening she'riy satrlarida esa hayotni tasdiqlovchi pafos singib ketgan.

N.Muhammadiev ham M.Shayxzoda kabi V.Levikga ergashib, Gyote she'rining asosiy g'oyasini qamrab olishga muvaffaq bo'lgan.

S.Salimov tarjimasida Hofizga Gyotening e'tiqodi, unga “pir”, o'zini esa “murid”, “izdosh”, “Shayx Pir shogirdi” hisoblashi, oralaridagi xayoliy “ustoz” va “shogird”lik tushunchalari tasavvufning qoidalari asosida yoritilgan:

Aslyatda	V.Levikda	S.Salimovda
Und mag die ganze welt versinken Hafis, mit dir, mit dir allein! Will ich wetteifern! Lust und Pein Sei uns der Zwilligen gemein! Wie du zu lieben und zu trinken, Das soll mein Stolz, mein Leben sein[4].	И что мне селый мир? Судьбою Тебе да уподоблюсь я! Хафиз, мы будем как друзья! Сквозь боль и радость бытия, Любовь и хмель пройду с тобою, И в этом счастье – жизнь моя[5].	Menga olam g'ami bilki, abasdur, Ayo, Hofiz! Agar sen birla bo'lsam, Ki, faxru iftixorim sen, havasdur Seningday g'am chekib, sen kabi kulsam. Murodim may ichib sen birla bahsdur. Seningdek sevsamu so'ng mayli o'lsam[6].

Ko'rinyaptiki, V.Levik tarjimasida Hofiz bilan do'stlashish ma'nosi anglatilmoqda. Bu esa Gyote she'rining asl ma'no-mazmuniga to'liq mos kelmaydi. Chunki Gyote Hofizni o'ziga ustoz, o'zini esa undan o'rganuvchi shogird qiyofasida berishni ko'zda tutgan.

Keltirilgan yuqoridagi parchada “ganze”, “versinken”, “Zwilligen” so'zlari ham unchalik to'g'ri tarjima qilinmagan. S.Salimov esa bu o'rinda aslyatdagi bu kabi so'zlarning sinonimik variantlarini, mos ekvivalentlarini topib, shu orqali adekvat tarjimaga erisha olgan. Parchadagi “Und mag die ganze welt versinken” misrasini tarjima qilishda S.Salimov “g'ami abasdur” (“behuda yig'lash”) birikmasini kiritib, tarjimaning semantikasiga putur yetkazmagan holda uni tovush jihatidan asl nusxaga yaqinlashtirgan. U asl matnda “may” so'zi bo'lmasa-da, tasavvufga xos “may”, “ishq”, “abadiylik” kabi tasavvufiy tushunchalarni keltirib, asar mazmunini ochishga harakat qilgan. Mastlik holatida insonlarning Haqqa erishishi, inson o'zi uchun abadiylik eshiklarini ochishi tasavvufiy ruhda yoritilgan. Shu asosda

shoir-tarjimon Gyote va Hofizning “muhabbat” bilan birlashgan do'st, Piru Murshidlar ekanini ta'kidlagan.

Umuman aytganda, S.Salimov o'z tarjimasida shakl va mazmun birligini saqlab qola olgan. Bunda uning shoiriligi ham yordam bergan. To'g'ri, ba'zan tarjima shaklining asl nusxadan hajmi jihatidan qisman farq qilishi kuzatiladi. Lekin S.Jabborov haqli e'tirof etganidek, I.V.Gyote she'ri ayrim kamchiliklarga qaramay, shoir-tarjimon S.Salimov tomonidan o'zbek tiliga adekvat tarjima qilingan. Eng asosiysi, u Gyote asarining islom ruhi bilan sug'orilganini ko'rsata bilgan.

Asar ma'nosi ichki jihatdan “jannat” mavzusi bilan ham bog'langan. Bu mavzu devonning asosiy mavzulardan biridir. Gyote fikricha, “jannat ostonalariga uchib borish”, “abadiylikka erishish” uchun, eng avvalo, donishmandlik bilan xalqqa xizmat qilish, xalq baxti uchun jonini fido qilishga tayyor bo'lmoq lozim. Bu g'oya “G'arbu Sharq devoni”ning “Kirish” qismidan boshlanib, so'nggi kitobi – “Jannat kitobi”da yanada chuqurlashtirilgan. Agar devonda “Hijrat” she'ri muqaddima bo'lsa, “Jannat kitobi” epilogdir. Unda o'zga olamga borgan insonni jannat darvozalarida qorovul

bo'lib turgan go'zal hurlar savol-javob qiladi. Ular iymon uchun kurashda jon fido qilgan, payg'ambarga fidoyi bo'lgan, butun umri davomida haqiqat, ezgulik va adolatni himoya qilishga intilgan kishilargagina mangu hayotga yo'l ochadi.

Xuddi shunday Gyote jannat eshiklarini taqillatib borganda, hurlar uning ham Ollohga sodiqligini tekshiradi,. Shunda shoir quyidagicha javob beradi:

Asliyatda	V.Levikda	S.Salimovda
Nicht so vieles Federlesen Lass mich immer nur herein; Denn ich bin ein Mensch gewesen, Und dass heisst ein Kämpfer sein[7].	Распахни врата мне шире, Не глумись над пришлесом, – Человеком был я в мире, Это значит – был борсом[8].	Takallufsiz gaplar deding, Benafdur yo'lim tusmoq. Men haqiqiy Inson edim, Qurashuvchi – bu demak[9].

Bunda S.Salimov “Lass mich immer nur herein”, ya'ni “Manga kirishga ruxsat ber” mazmunidagi iltimos ohangli misrani “Benafdur yo'lim tusmoq” deya, ogohlantirish mazmunida, sokin ohangni ko'tarinki ohangga o'zgartirib ifoda etgan. Agar ushbu tarjima asliyat bilan solishtirilsa, undagi so'zlar asl nusxaga mos kelmasligi ma'lum bo'ladi. Lekin, tarjimon asliyatga ijodiy yondashgan va ma'noni saqlab qolgan.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda S.Salimov – nemis, rus, fors-tojik shoirlari ijodidan ko'plab she'riy tarjimalar qilgan

mutaxassis-tarjimon. She'riy tarjima esa murakkab jarayon. Bunda “mutlaq tarjima”ga erishish har qancha qiyin bo'lmasin, S.Salimov o'zi bevosita shoir va mutaxassis tarjimon sifatida buning uddasidan chiqdi. She'riy tarjima me'yorlarini bilgan shoir va tarjimon S.Salimov aksaran hollarda adekvatlikka erisha olgani kuzatiladi. Sadridin Salim Buxoriyning bevosita nemis, rus, fors-tojik tillaridan qilgan dastlabki tarjimalari turli gazeta va jurnallarda e'lon qilingan, adabiy jamoatchilik tomonidan iliq kutib olingan.

ADABIYOTLAR

1. Садриддин Салим Бухорий. Ҳикматдир дунё. Сайланма. – Тошкент: “Ғ.Ғулом”, 2011. – Б. 229.
2. Садриддин Салим Бухорий. Ҳикматдир дунё. Сайланма. – Тошкент: “Ғ.Ғулом”, 2011. – Б. 101..
3. Садриддин Салим Бухорий. Ҳикматдир дунё. (Шеърлар ва ғазаллар). – Бухоро: “Бухоро”, 2002. – Б.92
4. Yohann Wolfgang von Goethe. West – östlicher Divan. Stuttgart.
5. Левик В.В. Гёте. Из “Западно – восточного дивана” Изд. М. “Наука” Москва. 1988.-С. 29
6. Йохан Вольфганг Гёте. Ғарбу Шарқ девони./ Олмон тилида Садриддин Салим Бухорий таржимаси. Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон миллий кутубхонаси нашриёти. Тошкент. 2010 – Б. 29
7. Yohann Wolfgang von Goethe. West – östlicher Divan. Stuttgart.
8. Левик В.В. Гёте. Из “Западно – восточного дивана” Изд. М. “Наука” Москва. 1988.-С. 32
9. Йохан Вольфганг Гёте. Ғарбу Шарқ девони./ Олмон тилида Садриддин Салим Бухорий таржимаси. Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон миллий кутубхонаси нашриёти. Тошкент. 2010 – Б. 36